

8261

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

DALARNA

Mora (Oxberg o. Gopshus)

13/2 1935

Eriksson, Rombo F., 1935

4/3 1935

Svar på ULMA:s frågelista 27

Åkerns beredning

76 bl. 4:o

8261

L.L.

Exc. S.B.

1
Landsmålsarkivets prägelista nr. 27.

Skerns beredning.

Gällande förhållandena i Oxberg och Gepskus, Mora. Rombo F. Erikson
Upptecknat av Rombo Filipe Eriksson, Bombo, Mora. Ink. 27/2 1935.

1. Jordbruksredskap.

Gemensamt namn för alla hördon som använts vid jordens bearbetning: äbuden, hördon, därmed inberäknas även alla slag av "vinterhördar", Ox. och Go.

Handredskap av olika slag som använts vid jordbruksarbete, slöjd, skogsarbete m. m. kallas med ett gemensamt namn för användkåst, handkåst, Ox. och Go.

Ökksä, yxor, Ox. Ökksär, yxor, Go. Fig. 1:1: Fläm-ökks, användes som täbyxa vid timring av hus, kallades också för täjjökks, täbyxa, men när dessa yxor blevo gamla och utslitna användes de som rotökks, rotbyxa vid dipping och odling. | Ox. rot-yxor

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gepskus

DAL
Frgl. 27

2. Nu gammalt använde man icke hackor eller
yxor för sönderdelning av hakor eller torv, utan
man använde sig av en liten träklubba kallad
köckklubba, kockklubba. O. kock-klubba

Fig 1:2 Fläak, fläacha, (best f. fläakku), användes vid odling ^{och vid} insamling av torv på hästen efter sedan mossan fruset något så att man kunde lossa mossan i stycken.

Fig 1:3 Stēgräva, stengräva, (seb. Päränggräva, Go.)
potatisgräva = haka. Användes först till att haka
upp sten med vid odling, senare till päränggrä-
va, potatis haka, (seb. Rakktungsgräva, hundtungsgräva, Go.)

Fig: 5:1 Järnjinnvëriu, järnjinnsväpfa, vid in-
samling av torv eller bark till strö. Fig 4. jinn-
gräva, jinngräva, till potatis, (seb. och Go. Fig 5:11
däitsgräva, dikesgräva, Go. i seb. var denna haka
mera sällsynt.

Fig 7:111: trëjinngrëp, trëjinnsväpfa. (seb. och Go. Fig 8:1

3. Tröispädän, tröspaden, Ocb. Tröispärän, tröspaden, Go. Tröispädin, tröspaden, Ocb. Kalla.
des även tvärspädän, tvärspaden, Ocb. och an
vändes vid upprepning av botten i dike eller
annars vid dikning. Fig 8:11 kallades bara tröi-
spädin, tröspaden, Ocb. och Go.

Fig 8:111. Sköräku, sköräka, Ocb. och Go. Var skovel
oskodd kallades den räku, Ocb. och Go., användes
till att mikä snön minn, skotta snö med
Skoningen på en skuffel eller skovel kallades
räkuskon, skovelskon, skoningen på en spade
kallades spädäskon, spadskon, Ocb. Spärä-
skon, Go. Att använda spade, skovel eller en
grip: mikä, moika. Att använda en hacka
grävå, gräva. Ta å grav-upp demnda stena
dan, ta och gräv upp de där stenarna där, Ocb.
Spett och andra verktyg för stembrytning: Jänn-
stännidji, järnstängen, Ocb. Jännstännidje, järn-

4 stängen, Go. Användes utom vid stembrytning även att göra esikräkäöler å snesöler, härskjra-kehäl och sneshäl med. Sundsapak, handspak, mindre spak av gran, Öst. och Go. En större brytstäng (av gran) med vilken man skulle bända upp större stenar: lunni, lunna, Öst. Clunni, lunne, lunna, Go. Dem a bruti minn lunnan man har brutit med lunnan. Att använda spett: spett-lös isen sten, spetta lös den här stenen, Go. Briot-lös isen sten, bryta lös den här stenen, Öst.

Clëddjur, släggor, Öst. och Go. Clëddju, slägga. A du sitt ukü stür Clëddj dännda a? har du sett en sådan stor slägga den där har? Å wa ie stür Clëddja, det var en stor slägga, Go. Stëclëddja, stenslägga, Go. Stürclëddja, storslägga, Öst. Äriöstär, knoster, Öst. och Go. = stärke, klumrig slägga för sönderlagning av sten.

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gepsbus

DAL.
Frgl. 27

C. knoster

5. I ska kniosträr - munn isen sten, jag skall B. knosträ
slå sönder den här stenen med släggan. Sönder

Slägga som användes vid barning av sten kallas börsläddje, börslägga. Stebör, stenbör (i plural f. stebörä, stenbörar).

Stebjönn, stenbjörn, drög, på vilken man körde störstena, stora stonar.

Draganordningar: shakklä, shacklar, Öb. Shak-
klär, shacklar, Go. Ta shakla a mi, tog shack-
larva åt mig. Singular-f. förekommer inte av
shacklar annat än som "del av shacklar": shakul,
shakel, = den ena stängen. Draganordningen på
en vagn med två hjul och skälformigt flak kal-
las äkur, den ena stängen: äku, Öb. ah Go. De
shacklar som användes vid barning i jorden
med harv, plog eller rist kallades wärshacklar,
wärshacklar, Öb. | prushacklar, harvshacklar,
eller plögshacklar, plogshacklar, Go.

Landsmålarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

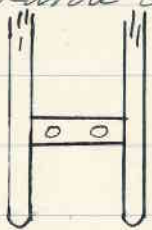
DAL.
Frgl. 27

O. åka f.

O. vär-
shacklar

6. En sorts på ett särskilt vis konstruerade skacklar, som användas vid hörning av grövre stockar, man tog då en och en stock i sänder. Dessa skacklar kallades långskacklä, långskacklar. B. lång-skacklar

Dessa voro konstruerade lika ett par vanliga skacklar framför slån, men slån och "hälarna" bakom slån voro olika, slån var grövre än vanligt samt försedd med två hål, hälar-na voro längre, den bakre delen av skacklar-na sågo ut så här.

När man skulle köra en stock med den stocken först ölaggas, så skacklar skulle håluggas, man skulle hugga ett hål i stockens ena ända. Var det en grov stock så kunde man ju inte hugga hålet rakt igenom stocken, man kunde ju inte hugga djupare hål från vardera sidan än ytan var lång. Man högg därför så att hålet bildade en vinkel inne i stocken så här:

Landsmätarkivet Uppsala 8261
 Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus
 DAL.
 Frgl. 27

7. 1: hålet, gjordes cirka en fot långt in på stocken, för att man skulle vara säker på att stocken inte skulle gå sönder vid hålet. Sedan tog man en liten skättning in genom hålet i stocken, därefter in genom hålen i skackelslän, men på så vis att stocken låg under slän.

Harv- eller plogskacklarna fig 9.1 och 9.2 sågo av gammalt icke ut som på figuren, det fanns inte förr någon järnring som förband skackeln med slän, utan dessa båda delar voro sammanfogade så att slän satt stumt i skackeln ungefär som på vinterskacklarna.

Draganordningen på en trilla med fyra hjul kallades skallmur, skalmor, ie trillskallm, en trillskallma. I a ek-iv ie trillskallm, jag har kört av en trillskallma.

Två långa stänger som användes när man

8 hörde i par med hästarna ställda framför var-
andra kallades fimmbälstänggå och fimm-
bälstänggår, Go. Dessa stänger fäster vid det
riktiga skackelparet nere vid slän med en
kätting så att stängerna lägo utanför de rik-
tiga skacklarna

O. fimmel-
stäng

Svänglarna, fig 9. c. kallades släni, slän. Be-
slaget på mitten fig 9. 1. d. shäkälannstjennu,
shackelhandsken. Ringen som sitter fast i det-
ta beslag: shäkälvidä, shackelvidja. Alla be-
slag på skacklarna kallades med ett gemen-
samt namn för shäkälvidä, shackelvid-
det. Den gemensamma, kraftigare svängeln
för ett par dragare kallades värsläni, vär-
slän. Mittbeslaget har samma namn som
på shackelslän, ändbeslagen kallades bara
brökä, brökar, fig 9. iii. På mittbeslaget ha-
de man icke brök, utan märta.

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gepsbus

DAL.
Frgl. 27

9. Fig 19: II arrbrok, karbrok, del och go.

Årder, fig 14. kallades myllå b. f. myllån eller gärrommyllån, potatisården, var i start sett li-
ka med figuren, men trästycket "c" var inte putt
så långt. Årdern var helt av trä, men uddan
uddan, d, var skedd med järnplåt. Son, kal-
sen a - b. var framfitt försedd med ett hål i
vilket man trädde in ett gärband, hamprep
eller - band, med detta drag man ården, av
gammalt hårde man aldrig årder med häst,
utan en man (eller en kvinna) drog den med
repet, den andra gick bakom, styrde och sköt
på samt höll ården nere i jorden. Träslå-
arna i, j. f. g. kallades med ett gemensamt
namn för shallmar, shallmar, den utskjutande
delen av den övre tvärlåsen (j) kallades
anntaijä, handtaget. Någon djupinställning
på ården förekom icke av gammalt, djupet

O. myll

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson, 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.

Fgl. 27

10 fick den ställa med som håll i handtaget.

Spidern användes vid hugning av potatis, och att dra ärden kallades te myllda, att mylla.

Före mylldu användes vid potatis hugning en hacha med tväreställt brett blad, kallad för tvärgräva, tvärgräva.

O. tvärgräva f.

Risst, rist, fig 19. Var precis lika med figuren

Delar: träsläarna a och b samt den främre lodrätt gående med ett gemensamt namn:

skallmur, den bakre utskjutande delen av slän

b: ann taijä, handtaget. Stucken c: rist-

äsn, risthaken. fäste för draganordningen:

protjen, proken. Järnet d. kallades ristjämnä

ristjärnet. Någon anordning för markerande

av var nästa fära skulle skäras upp fanns icke

på dessa ristar. Risten användes endast vid

rlöjning av sega gräsvallar, s.k. gamsvällkin-

dur, gammal gräsvall. (Att håra med rist kalla-

B. lina
f.

11 Des te rissta, att rista.

Plög, plog. Plogen är inget nyare jordbearbetnings redskap här, så långt tillbaka man minns har man använt sig av plog, även om dessa voro helt av trä, träplogar, träplogar, fig 21. med endast stjärn skäret fig 20: i, skott med järnplåt. Benämningar på övriga delar träsläarna a-b-c-d: skallmur, skalmur, e: ådn, haken. f. kessa, med vilken djupinställningen skedde. g. krötjen, kroken, där draganordningen sattes fast. h: fyäli, vändskivan, satt alltid på plogens högra sida och var även denna helt av trä, askodd. h: ristjärn, ristjärnet. Den del av fig i som satt framför den punkt där ristjärnet satt fast kallades plögudd, plogudd. Senare började man i byn Selja i Mora tillverka plogar med hela kroppen av

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rembo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.
Frgl. 27

B. udd

12 järn. Den första som började med plogsmi-
de där hette Pius-Anders, och därav fingo
plogarna namnet änsyplogä. När dessa plo-

} C. plog

gar, vilka ifråga om utseende och konstruk-
tion varo i stort sett lika med träplogar-
na, varit använda i 10-15 år infördes i
början på år 1800 en mindre plog av tack-
järn. Denna tillverkades i Falun och fick
därav namnet fälyplogjän, fälyplojen, men
erhöll snart smeknamnet gruffsen, namnets
uppkomst okänt. Dessa plogar varo i början
mycket små, men tillverkades så småningom
större och större. Den i ett stycke gjutna
plogkroppen kallades plogkroppen, plogkro-
pen. Man fick sedan själv montera på äms
och skallmur m. m. En sort av dessa tack-
järusplogar kallades äkärsyplogä, äkärsplo-
gar, på dessa var plogkroppen något längre

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.

Frgl. 27

13 än på vanliga plogar, de gingo bättre
och varo stadigare att plöja med, särskilt
i lätt och lös myrjord, varför de också
kallades mörploga, myrplögar. Det är väl
nu cirka 40 år sedan de första stälplöga,
stälplögarna kommo i bruk här, fig 24.
Tändskivans bakre del: stjörten, stjärten.
Reparation av plog! lägg-å stjära, lägga
på skäret-på en ämsplog!

Om man skulle transportera plögen en min-
dre sträcka efter en väg, så använde man inte
något kördon av något slag, utan man satte
på plögen en sorts sko eller med av björk
eller gran. Denna med var lika lång som av-
ståndet mellan i och k på plögen fig 21. Om-
den såg ut så här: i fram till vid 1 var
en märkla inslagen, i denna stäck man in
plogspetsen, bak till vid 2 var en järnten

nerlagen, tjänade som stöd så att inte plo-
gen skulle halka ner åt någondera sidan.

Vid transporten hölls plogen i rätt läge
som vid plöjning, plogen vilade då helt
och hållet på meder, meden kallades kessa. B. kässja f.
Arva, harv. ♀ flertalsform: arvur, harv-or. Har

a du arvu? var har du harven? Färi bärrt C. fara v.
ette arvun a mi, far bort efter harven

åt mig. (Färi betyder inte att man säger åt
flera att de skola gå, utan en person, när
man befäller flera att gå säger man färi.)

De äldsta harvorna här voro av typ fig 29,
men de voru fyrkantiga med alla sidor raka.

Två av sidstyckena voro breda, kallades säid-
styttsi, sidstycken, det säirstyttsi, go. ♀ dessa
voru slää, släarna, i vilka pinvää, pinnar,
na fästa, intappade. En harv hade vanligen
av gammalt 6 släar, pinnarna varierade nä-

15 got i antal. Dessa harv hade två namn, dels pinnarvorn, pinnarharv, dels Stetarv, och och go, slätharv, och harvens hela träkonstruktion kallades med ett gemensamt namn för arv-widn, harvved. Virket till en harv alltså isnn arvwid, en harvved (maskulinum)

O. harv-ved

De grova märklar av järn i vilka man satte ner harvtröskor kallades arvmelhar, harv-märklar. Vid harvning med dessa harvor brukade man lägga på en tyngd, vanligen en höpa, grästorva som man tog tjock så ett cirka kvarterstjockt lager av jord följde med. eller också lade man på en flat, lagom stor sten.

En av gammalt vanlig harv var fig 30:1 som kallades gäsarvva, gäsharv. Rämen, ra-men var byggd i triangel, de båda sidstyckena voro alltså sammansfogade framtill, utan det

O. gäs-harva

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.
Frgl. 27

16 på figuren synliga kortare tvärstycket fram-
till. Två olika pinnar förekommo dels de
som likna gäspötter (se fig 30:1 - 30:II, dels en
sort som vara kråkiga men släta och spet-
siga nertill. Spuntajja, handtaget bestod
av en slä som gick längs efter karven, fram-
till försedd med krok för skäckelvidjan,
skäckelvidjan, och som bak till gjorde en sväng
uppåt som bildade handtag med vilket
man satte ner eller lyfte upp karven efter
behag.

Uttryck som beteckna att köra med karv:
arwa, karwa. Spun äld ä arwä, han hål-
ler på att karwa.

Av gammalt förekommo icke parsläar här i
byarna, för det första hade man inte större
plogar än att en häst ledigt arkade dra den,
och för det andra skulle plogen gått sönder

17 om man kört på en liten sten och haft två
hästar som dragare. (Samm. fr. G.)

Wällt wält, fig 39, Oeb. och G. Delar: wällthab-

ben, wältotaken. Wältuälar, wältuälarna, in-
slagna i stoken, på dessa sutta skacklar,
skacklarna. Stocken gjordes av tjärnig pura,
därav blev wälten både tung och hållbar.

Stocken var fullständigt slät, utan refflor
eller beslag. Wälten saknade sits, men var
det mycket kökus, kokor på åkern som
man ville klämma ner, då brukade man
stå på skackelban varvid man höll sig fast
med ena handen på hästen, med den andra
höll man tömmarna.

Stilyönur, stendrog, Oeb. Stidräjja, stendrog G. O. sten-droja
Stullskopar förekommo icke i Oeb. och G.

Under vintern förvarades åkerbrukets redskapen
i wangsbidri, wangsbidret

O. kabbe m.

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.
Frgl. 27

II. Höst- och vårplöjning.

Med ordet åker, åker (det vanligaste ifråga om beteckning för åker är här i Öst och Go. liksom i Bonäs: gerrdé, gårdet.) avses all odlad åker, som är inhägnad, därav uttrycket inne gerrde, inne på åkern. Ett genom diken på alla sidor omgivet fält kallas löt, eller om det ligger i vall: linnda, linda. Smal egendomsbit, antingen det är vall eller löt kallas rimmsa, remsa, Öst och Go.

En smal linndrimmsa, en smal lindrimmsa. Löt får namn av det västslag som odlas där, har man sättn havre på en bit kallas den för ägärlöt, havrelöt, = åker, Öst och Go. Kvännölöt, pärönlöt, kornåker, potatisåker, o. s. v. "Land" användes icke i detta sammanhang. Ett litet stycke som man t. ex. odlar kålrötter på kallas rötsängg.

19 kälrottsång. Större äkerstycke kallas fläk, Oeb.
Beteckning för "plöjja": plöjja, plöja. Plöj-
jäd, plöjde. Plöj-uyr linnud, plöja uyr
hindan = när gräset börjar bli för dåligt.
Nu gammalt förekom ingen höstplöjning,
först på våren plöjde man den jord som
skulle besås samma vår. Under senare tid
då den byrd ä östplöjja, höstplöja kalla-
des det, att man plöjde på våren, för vår-
plöjja, vårplöja. Tid plöjning var det en
person som skötte både plögen och styrde
hästen. Man gick då inte påran, fördjup-
ningen efter plögen, när man höll i plögen
utan man gick bredvid plögen på den o-
plöjda marken. Medan hästen vilade gick
körkarlen och lågåd förn, lagade påran = la-
de den i sitt rätta läge. O. laga v.
I byarna Oeb. och Go. var det fördom vanligt

20 att man lejde häst och körkarl från Everts-
berg som värsädde. Gubbarna från Evertsb.
togo sina gummor med sig, dessa skulle på
nått sätt hjälpa till, på så sätt nämligen
att de skulle gräva tågär, gräva ogräsrot-
ter. När man harvade med gäsharvan brukade
det fastna mycket ogräsrotter i harven,
man lyfte då upp den, skakade ur tågär,
och gumman som gick bakom skakad dem
skakade dem (rötterna) rena från sand, var
dem åt silan, varefter de användes som
foder åt hästen i stallet för hö som det
var mycket out om. Dessa rötter användes
således även som nattfoder åt hästen. Det var
dock inte bara gummor från Evertsb. som
togo vara på ogräsrotterna. Kvinnorna här
ifrån byn togo också vara på detta slag av
foder, även för vinterförvaring. När man

B. Tåg f.

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.
Frgl. 27

2/ hade skakat dem rena från sand och jord
körde man dem ner till en bäck eller an-
nat vattendrag, där sköljde man dem no-
ga, varefter man körde dem hem där de
känjades på gården, fingo torka och spa-
rades tills på vintern, då man antingen
hackade sönder dem och blandade dem
i "byttfodret" eller gav dem åt korna i helt
tillstånd. Tjagar ansågs vara bra foder, =
(gubbin-mor go.)

Man brukade även av gammalt när det var
out om foder plocka hästlört och ge kor-
na. Gummorna hade en säck och gick
efter vågarra och plockade noga upp var-
enda hästlört, detta blandades sedan i bytt-
fodret, hackad halv, massa, agnar och löv.
Nu gammalt hade man inga eldstäder i
ladugårdarna, varför man alltid bar in

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.
Frgl. 27

O. häst-
lört

lyttorna i stugan, värmda vatten och slog det på detta pöder, min sagesman berättar att han än i dag kan känna den stank som blev av hästspillingen. Spilling av sto med föl dugde inte att ta vara på, inte heller spilling som låg i stall.

Uttryck för jordens fuktighetsgrad i samband med plöjningen: å e för särt te plöjja, det är för surt att plöja, marken är för vattensik och sank. Tenn Lågun löt e ärdplöj-jarn, en åker, full av ogräsrotter är hårdplöjd, go.

Uttryck för plogets djupgående: plöggång, plöggång, best. f. plöggaundjin, plöggången, Leb. och go. Plöggången skulle vara så djup att när man med utsträckt finger satte den rakt utspärrade timmen "liggande" på den oplöjda åkern, så skulle man nå botten

i fördjupningen efter plögen smed finger-
spetsarna, man plöjde alltså mycket grunt,
 man ansåg det vara mycket farligt att plöja
så djupt att sanden eller den obrukade jor-
den kom fram, ty därav blev jorden ait-
magår, utmager. I Bondås sade man att
ann plöjja - upp begravningsanden a si,
 han plöjer upp begravningsanden åt
 sig, när man såg någon plöja så djupt
 att sand blev synlig - han plöjde så djupt
 så han måste svälta ihjäl.

Det var inget visst huru mycket man
 skulle hinna plöja på en dag, man hade
 aldrig så mycket egendom i ett skifte
 så att det räckte en hel dag att plöja,
 varför man satte efter mycket tid genom
 att flytta från den ena lilla biten till den
 andra.

O. ut-mager

O. plöja

24 Den första fåran eller det första varvet man
plöjer på åkern eller vallen kallas te. ligg-^upp, o. lägga upp,
att lägga upp. Med för fåra avses dels
den åsidovältade tiltan, dels den fördjup-
ning där plögen gått fram. Om man t. ex.
har tappat en sak och någon har hittat den
där man varit och plöjt, och man frå-
gar denne var han hittat den, så kan den-
ne svara: i fann ann nidi förn, jag
hittade den (t. ex. kniven) neru i fåran,
då menar man i fördjupningen efter plo-
gen, men om han svarar: ann låg upå
förn, han låg på fåran, då menar man
den åsidovältade tiltan. Båda delarna ha
alltså samma namn, det beror bara på
om man säger upå eller nidi, på eller
neru i (fåran). Den orörd jord vid
fåran har ingen beteckning. Man reglerade

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.
Fgl. 27

20 inte alla färamas bredd, utan man tog dem så breda man kunde med de små plagar man hade. Folktro knuten till färan okänd i Bon. Oct. och Go.

Det upplöjda fältet benämndes plöjninggg, plöjning om det var en löt, brukad åker som blivit plöjd, men om man plöjt upp en gräsvall kallades plöjningen här ristninggg, ristning, = kammer därav att man då använt sig av risten.

F. e. plöjning.

När man började med plöjningen tog man antingen först en fära vid diket efter vandra längsidan (som på fig 36) kallades teplöj-sunnud, plöja sönder, ket och Go. eller också, om åkern föregående år, eller lundan rist den blev plöjd, var plöjd på

O. plöja
sönder

26 detta sätt, då började man mitt på åkern
med att plöja två fåror så att de lägo
emot varandra. detta kallades te plöjji-
iöp, plöja ihop, den rygg som bildades
av de båda ihoppållda fårorna kallades för
mittifari, mittifaran, och den fördjupning
som bildades när man började vid sidan
av åkern, fig 36. ny-å kallades också mittifari.
Det sista varvet man kör med plögen
ytterst vid diket (när man börjat på mit-
ten) kallas te plöjji-ikringg, att plöja om-
kringg. Det sista varvet man kör med plo-
gen på mitten (när man börjat vid kan-
ten) kallas te plöjji-yr, att plöja ur. Om-
rådet längs renarna (fig 35 c.) kallades renä,
renar, renär, renar go, men detta områ-
de plöjes icke, då de skola tjäna som stöd
för diken.

B. plöja ihop.

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rembo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.
Frgl. 27

C. plöja ur.

94
Lit 9

Figuren visar hur
man plöjde en
åker som på alla
fyra sidor om-

gavs av diken. Man börjar på mitten och kör
en lång fära, a, när hästen kommit fram till
diket på kortsidan drar man plogen snett bak-
åt mot vänstra långdiket till b. samt plöjer
en kort fära från dikeskanter till mittpunk-
ten, färan b. Sedan drar man plogen ner
mot kortdiket och plöjer långfäran c, var-
efter manövern utprepar vår man kommer
till motsatta änden. De korta färorna
kallas tvärföra, tvärfäror, och tvärförar
go, och att plöja på så vis kallades te
tvärförar, tvärförar. Som synes har jag
på figuren plöjt 5 varv, och på ett varv till
har jag gjort färdigt tvärföringen och har

Landmålsarkivet Uppsala 8261
Rembo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.
Frgl. 27

O. tvärför
f.
O. tvärför
plöja v.

28 då bara långfäror att plöja.

Beteckning för att köra plögen utan att plöja
upp någon föra: äk tömåkend, äka töm (O. töm-
köränd). Uttrycket användes vid vad slags äkende
körning som helst när man "kör tömt":
utan lass, Oeb. och Go., i Bonäs: äk tuömåkändu.

Att vid potatisättning (se vidare här om
nedan) köra med plögen men icke sätta
någon potatis kallas djära ie tömfor,
göra en tömföra = ordet användes icke
i något annat sammanhang än vid
potatisättning.

Uttryck som betecknar att plöja en gräsvall:
rista i plöj, linndu, rista och plöja lindan.

Plöja en åker som föregående sommar varit
besädd: plöj lätu, plöja åkern. När man
besätt den upplöjda gräsvallen ett år och se-
dan plöjer åker följande vår: plöj-upp

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus
DAL.
Frgl. 27

risstrimundji, plöja upp ristningen, Go. Det an- C. ristning
fi
dra året plöjda saknar beteckning i Oub. och Go.
(i Bonäs heter det säira, plöj säira)

Uttryck för att plogen under plöjningen
hoppar upp och sj tar ardentligt: ann plöj-
jä trullförär, han (plogen) plöjer trollfä-
ror. Att den tar för litet eller för mycket i
sidled: plöjen stjal si, plöjen stjal sig, plö-
jen stal si, plöjen stal sig. Uttryck för
att tilltar åker ihop framför plogen: plöjen
böka, plöjen bökar, jfr. Bonäs: plöjen myll-
dä, plöjen myllar.

III. Trädesbruk och gödsling.

Beteckning för "att träda en åker": trära,
träda, Go. träda, träda, Oub. I skum träd
ett är, vis skall träd ett är, Oub. trär ett
är, träda (där) ett är, Go. ett trära, ett träd } O. tråde
de. Go. ett trädä, ett träd, Oub. ett träs- } ni

30 lot, en trädessåker, Ueb. och Go. Ä ligg i träre,
det ligger i tråde, Go. ä ligg i trädä, det
ligger i tråde, Ueb. Om man inte slår
en äng eller slage ett år så säger man
också att ann trärä ann, man trädar den,
och det gräs man då får nästföljande
år kallas träsgrasä, trädessgräs, Ueb. och Go.
Om trädan var ordentligt skött så er-
bjöd den inget bete åt kreaturen, men
om den (trädan) blev försummad så att
den blev grön, dä laggd ä att si siöv,
dä lade det igen sig själv (det blev lik-
som en gräsvall) och då brukade man
lota äitå trärän, lota kreaturen beta ute
på trädan. Men man brukade förhindra
ogräsens växt genom att med längele eller
kortare mellanrum harva där minn gäs-
arvun, med gäscharven. Vid dessa harvning-

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.
Fgl. 27

31 ar tog man noga vara på kvickrot och annat rotogräs, hur man senare förfar med detta, se ovan! Men det var inte bestämt huru många gånger man skulle harva trädan på en sommar, detta berodde på hur mycket ogräs som fanns där, u fort å byrd å grönå, hur fort trädan började bli grön, men det var vanligt att man plöjde trädan en gång på sommaren. Arv träå, harva trädet, G.

Under trädningen brukade man även förbättra åkern genom att briå - upp å åk - bärt stenå, bryta upp och köra bort stenar. Stenarna brötos upp med spett och stänger, s.k. lunnur, lunnor. Glade man ingen häst att köra undan stenarna med så bår man undan dem och kastade ihop dem i rösen bred-

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus
DAL.
Frgl. 27

38 vid åkern, i ett steras, ett sterröse; sterasä,
sterröse, (obest. f.)

En i äldre tid tillämpad metod att sprän-
ga sönder större stenar var te bränn-
svund stena, att bränna sönder stenar.
Man gjorde en kraftig eld av torr fin
ved, när stenen var ordentligt uppkettad
slog man på den kallt vatten, därav sprack
stenen, gick den inte sönder tillräckligt var
det bara att göra en ny brasa.

Man dikade även under trädens iret om man
avsåg det nödvändigt. Där hade man ingen
bestäm'd storlek på diken, den a quta litä
ursämlst norr a jenn, man har påtat
litet hur som helst var ok en, det berodde
ju mycket på hurudan jorden var beskap-
fad, där jorden var mycket vattenrik ok
sank behövdes ju djupare diken än annars.

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.
Frgl. 27

33. Fuktiga sänkor i åkern: lëggdär, entalsform: lëggd, lägd. Uttryck för att åkern är botten-
sur: lötn e säir, åker är sur, ä e myltjy
källdrag, det är många källdrag.

Beteckning för "att dika": däitja, dika. Grävå
däitji, gräva diken. Djära iett nytt däitjä,
göra ett nytt dike, Och och go. Var och en gjar
de nog självr sina diken, var det något större
avloppsdike som skulle grävas, så hjälptes
man åt alla jordägare som vora beroende
av diket, ett avloppsdike kallades ävlopå,
avloppet eller stördäitjä, stordiket. It wa
driäkt te däitja, det var drygt att dika, go.
Namn på de olika arbetsmomenten vid
dikning: strëtts mörä, sträcka snöret.
Tä-äv mössin, ta av mossan, om det var
någon. Stjära kanten, skära kanten, = gick
till så, att man trängde ner spaden så

34 långt spadbladet var, långt efter hela det sträckta smöret. När man på så vis skurit den ena kanten av diket flyttades smöret över åt andra sidan där samma manöver upprepades. Nästa moment var te ta först spärädjupa, te första spad- djupet, go. eller ta matjordi, te matjorden, od. och go. Att gräva diket på djupet när man tagit matjorden: te bättdjupa, te botten djupet, eller te bättn, te botten. Att jämna av kanten på diket: jämmer dättskanter, jämna dikeskanten. Namn på diket's kant i dagytan: dättsbrädd, dikesbrädd. Med dättsren, dikesren avses den gräsbevuxna plant liggande kanten vid diket. Att jämna av dikeskanten och botten samt kasta upp jorden: rénns dätjä, ren sa diket. Att rensa gamla diken: rénns

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.
Fgl. 27

gammaldäitje, rånna gammaldiken. Oft
 rödja för dikningen ägg-unnå bärskar,
 hugga (undan) huskarna. Man lämnade
 en fot bred remsa kvar oplöjd utefter
åkerreuen, icke för gräsväxtens skull, utan
 för att man skulle skydda diket så att
 det inte rasade igen.

Beteckning för "dike": däitja, dike. Olika
 benämningar för olika slag av diken: tetts-
däitji, täckdiken. Uppidäitji, öppna di-
 ken. Twärdäitji, tvärdiken, kallas diken
 efter åkerens kortsida. Länggdäitji, läng-
 diken = kallas diken efter åkerens långsida.
Pulaypsdiken, se ovan!

Täckdiken gjordes av sten. Man lade först
 två rader med stenar så nära intill di-
 kets sidor som möjligt, dessa stenar kalla-
 des bättnstenar, bottenstenar, go, i Öst. hörs

inget r-ljud på slutet, - stenä, stenar.
 Man lade sedan lämpliga stenar ovanpå
 dessa så att en trumma bildades, därefter
 större eller mindre stenar hur som helst,
 sedan kvistar och därövanpå jord. Täckdi-
 ken ha nog förekommit av gammalt, men inte
 så allmänt. Därtill voro ägorna för små och
 spridda. Att använda lerrör vid täckdikning
 är fortfarande så gott som okänt här. Täck-
 dikets öppning mot ett avloppsdike kallades
trummba, trumma.

Den ur diket uppskattade jorden kallades
däitjesjordi, dikesjord, Det. Däitsjordi,
 dikesjord, Go. Den av den uppskattade jorden
 bildade vallen vid sidan om diket kallades
däitswallen, dikeswallen, Det och Go. Den
 jord skattades till mitten av åkern och kokor-
 na knackades sönder. Vanligen plöjde man så,

27 när man skulle dika, att man fick en djup
mittifåra på åkerens mitt, där hastades di-
kesjorden ner. Flade man gjort ett täckdiket
skottades jorden över detta så att det blev
en ryphöjning över täckdiket. Vid utjäm-
ningen användes spade och grep.

Att med fläakku, flähacka hacha bort den
på sina ställen alltför breda dikensrenen kalla-
des te akk renä, att hacha renar, Del. fläakkk
renär, flähacka renarna, Go. Att sönderdela
torven med spade: akk kökur, hacha kokor. B. hache v.
Att använda klubba: knakk kökur, eller knakk O. knacka v.
käppa, knacka kokor, Del. -lä kökur, slä
kökur, Go. Att "lägga igen" gamla diken: Legg:
att gammaldäitja, lägga igen gammaldiket.
Å e bra undanfäll i isen däitji, det är O. undanfäll
bra undanfäll i det här diket, när diket
botten har lagom lutning. När förhållandet

är det motsatta: ä & stånndvattna i dätji,
det är stånndvatten = stillastående vatten i
dike.

Brüar djord dem är träini, broar gör-
de man av trä. Man lade två bjälkar (bro-
ar över bredare avloppsdiken lades tre bjäl-
kar, en vid vardera sidan och en på mit-
ten). Bjälkarna kallades wävir, best. f. plural f.
(best. f. wäsa, vassar.) På bjälkarna lade man
runda brädslammar, kallas kävälä, kavlar,
Och kävälär, Go. därav namnet kävälbrua,
kavalbroar, Och. ? Go. med r-gud på slutet.
Beteckningar för "göda åkrarna": Djöda, göda,
Och. du ska djöd bra, du skall göda bra, Och.
Djöra, göda, Go. Latn e bra djöraru, åkern är
bra gödd, Go. Jän er ä bra djöda, här är
det bra gött, Och. Uttrycket dynudja, dynuga
användes också i betydelsen "göda": Du ska

dyundj bra, du skall göda (gödsla) bra. Lotu
 e duktti dyundjarn, åkeru är duktigt gödslad,
 go. jän er å bra dyundja, här är det bra
 gödslat, öb. ita e bra dyundja, ^{öb.} det här är
 bra gödsel = bra kvalitet. Som synes användes
 samma ordform för "gödslad" och "gödsel" i
öb. lotu e wäl äitmagär, åkeru är alldeles
 utmager, öb. = mäger, mäger, go. Substantiv
 för gödsel: dyundja, dyunga, öb. och go. Olika
 slag av gödsel: (lika benämningar för öb. och
go.') Tjyrdyundja, kodynga. Erstdyundja,
 hästdynga. Smälädynudja, smaldynga = be-
 står av takhdynudja, färdynga och dyätdynu-
dja, getdynga. Skäläisdynudja, latrin.

Beteckningar för färsk gödsel (avföring) av o-
 lika djur. Nu häst: erstlort, öb. Erstdritlort,
 hästskitlort, go. | Nu ko: (och även lös avföring
 av häst som är grist, har lös avföring) löda, go.

O. grista,

O. löda,

Löda eller Läma, "läma" äldsta beteckningen.
 Ock. = tyrläma - upföring av ko. Sv get: djet-
tavlur, gjettavlur. (även av hare: erättavlur) Sv får:
takkdrittu, i sammansatt form, annars bara
tavlur. Smälädynndja ansågs vara bra gödsel,
 därav uttrycket: "maj snö bättre än päragö",
 var snön bättre än päragö, då var den bättre
 än all annan gödsel. De den svikad takk-
tjittan, när man svikade (gjorde ren) takk-
 kätten. De lastade man gödseln direkt på
kördouet och praktade den dit där den skulle
användas, vanligen på kät- älld rötsäing-
gum, kät- eller kätrotsängarna. Hästgödseln
användes så mycket som möjligt på säira
jord, sur jord, man fick inte använda häst-
gödsel på torr, sandaktig jord, ty då blev
jorden ännu torrare därav och grödan brän-
des bort ansåg man. Ökogödseln användes

41 däremot på torr jord, särskilt för potatis, men man använde även av gammalt söpdjunn-dju, söpgödsel (kompost) för potatis. I komposten ingick ju en större del latrin, men man använde den ändå en lång tid för potatisodling, tills man insåg att kompostgödseln icke lämpade sig för detta ändamål på grund därav att potatisen fick en stark, besk smak. Sedan användes kompostgödseln för vårsäd på torr jord, sandjord.

Dyundjstakk, gödselhög, Ocb och Go. Namn på platsen (utanför fähusväggen) där gödselhögen ligger: dyundjstaden, gödselstaden eller gluggstaden, gluggstaden, Ocb. och Go.

(En ^{ann}stad finns också i Ocb. Det ställe vid åkanten där man tog vatten, antingen ordnat ställe eller naturligt sådant kallades assvätustaden, (kan icke översättas)

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.
Frgl. 27

O. glugg-stad
m.

49. Gödseln drygades ut på så vis att man akkhäd räisä, hakade ris, å bar-unndä tjynä, och ströade under korna. Kackat grauris hade ju inget eller åtminstone mycket ringa värde som strömedel då det icke hade den ringaste absorberings- förmåga, men just därför ansågs det vara så bra och praktiskt som strömedel, varför? jo därför att urinen rann rakt igenom det kackade riset utan att dra åt sig någon fukt, när därför hon la de sig på detta ris, så var hon fortparande torr och ren.

När man odlade en myr: så fläakhd dem möre, så flähackade man myren, den lös- hackade mossan fick ligga och lorka tills på eftersommaren, sedan brände man den och av askan blev då gödningsämne.

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus
DAL.
Frgl. 27

43. För cirka 40 år sedan började man först använda kalk som jordförbättringsmedel här, och då i mycket liten utsträckning. Man hade nämligen inte råd att köpa så mycket av den varan. Det fanns en del jordbrukare som insågo nyttan av att köra på sand på de ställen där marken var låglänt och sank, men av det stora flertalet ansågos dessa som varande "dumma" då de på detta sätt gjorde jorden magrare, ty sand var ju "mager".

Konstgödsel, s. k. märdyndja användes i undantagsfall för 30 år sedan.

Beteckning för "gödselkörning": dyndja, dynja.

Det. och fo. | J ska dyndj i märke, jag ska O. dynja
köra gödsel i morgon. | Spun a fe härt a
dyndja, han har varit med ett lass gödsel.

Uttrycket dyndj-ut, "dunga-ut" betecknar "köra ut all gödsel som finns i gödselstaden" O. dynja ut

44 så att denna blir ren.

Redskap vid gödselkörningen: dynudjopen,
dynggrep Öb. och gö. Rēpu, träskeffel. När
man körde ut gödsel på vintern eller våren
när det var före använde man dynudji-
slidan, dynsläden Öb. (i gö. dynudjilirån)

Denna bestod av två medar nära intill
varandra, på dessa voro fästa tre själv-
vänta halvirkelformiga träbågar, en fram-
till och en baktill samt en på mitten på me-
darna 1. = fram, 2. = bak på släden. a-a me-
dar, b. = de bågförmiga trästyckena: krepnur.
c. den yttre linjen ēvlār, kävlar. Sedan lade
man bräder på bågarne, och därav fick
man en skålförmig flake, dynudjiflakin,
dynngflaken. På sommaren använde man en
vagn med två hjul och likadant flak som
på ovanstående slåde pastän kartare, kallades

C. krappe f.

hävvel m.

C. dynng-flake

dyndjwaungen, gödselwagnen.

Man körde ut gödseln dels på vintern (de som själva hade häst) dels på våren, antingen medan det ännu fanns snöfläckar kvar och fjälen inte hade gått ur, eller också senare, till den närmare gården belägna egendomen, då med vagn. I stallet tog man ibland inte ut någon gödsel på hela vintern, samma förhållande gället takkgittu. När man inte hade någon körning med hästen kunde denne få stå på stall i flera veckor, så ländig ann add stjit-inn si, skitit sig inne, = detta uttryck användes när hästen hade skitit så mycket i vrån bakom staldörren att denna inte gick att öppna mer än så pass mycket att man kunde få in vattenlyttan och vattna hästen, dörren till "dretstallet" öppnades ju inåt

B. H. Kä

B. Skita
in sig

46 och det blev därför svårt att öppna den, när hästen hade stjtit-inn sig, stängt inne sig med gödsel. Att hästen så gjorde ansågs av gammalt betyda tur med kreaturen, då detta bevisade att hästen trivs bra, trivdes bra. I det hästen i stället i en vrid längst inne i stallen, så att man obehindrat kunde öppna dörren hur länge än hästen hade stått på stall, det betydde otur. Angående avlastningen av gödseln vintertid ute på åkern så förpor man litet olika. De som hade egen häst, och alltså inte behövde se så noga på litet mer eller mindre värbete med hästen, brukade dyndj- dynga v. i-stakk, lassa av flera lass i samma hög, men då måste man återigen på våren åka ut dyndj, köra ut gödseln med häst. Därför ansågs de, som inte

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.
Frgl. 27

47 hade någon häst, att det var bättre att kö
ra ut gödseln senare på våren, och då
lossa den ett och ett lass efter åkern,
då kunde man sprida den direkt av
lassen. Men det fanns ^{III}även de, som re-
dan tidigt på våren eller redan på vin-
tern lossade gödseln ett och ett lass
för sig, utan att på något vis täcka
över de små gödselhögarna. På så sätt
förstörde man den lilla smula gödsel man
hade, ty man hade alltid otillräckligt
med gödsel, en större eller mindre del
av åkern fick besås ogödslad.

Beteckning för "att lossa dynga": lås-ä dyngdjur,
lossa dynga. Kvinnorna deltog i lastnings-
arbetet, dels genom att måhå-ä, måhå på,
dels akk-los, hacha lös gödseln min tvär- O. lös a,
grävum, tvärgrävan, grava med tvärställt

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus
DAL.
Frgl. 27

48 "blad." ett lass gödsel avlastat i en hög kallades ett dyndj.lass, ett dynglass, men om lade flera lass i samma hög kallades högen ienn dyndjstakk, en dyngstack.

Den som körde gödsel kallades dyndj-pussk, dyngkusk, eller, om man var dräng i en gård för att köra gödsel: dyndj-drängg, dyngdräng. De små gödselhögarna brukade man på våren flytta åt sidan (för att marken under dem skulle få tina upp) på sätt att man delade lasset genom att mocha hävten åt vardera sidan, detta arbete hade ingen särskild benämning. Att sprida gödsel ovan på snön förekom aldrig här. Något gödselvatten tog man aldrig vara, härtill saknades (och saknas ännu) nödvändiga användningar.

O. dyng-
stake

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus
DAL.
Frgl. 27

Att sprida gödsel på trädan förekom aldrig här av den anledningen att man inte ens hade gödsel till vårsåden.

Beteckning för "att sprida gödsel": brer dyndju, brer gödsel, go, dred dyndju, Oeb. I detta arbete deltog kvinnorna allmänt, i många fall fingo kvinnorna i gården sprida all gödsel själva, utan hjälp^{av} män, då dessa skulle köra i åkern. Den som bredde gödseln kallades (mera skämtsam beteckning) för dyndjubreder, gödselspridare. Gödseln harvades ner med pinsharven, kallades te arv - nir dyndju, harva ner gödseln, go. i Oeb. nid i stället för nir = ned.

IV. Vår- och höstbädd.

Gemensamt namn för alla vårarbeten på åkern: Våräkningg, vårkärning, Oeb. och go. best. form: våräknyndji, vårkärningen. Sun äld i

50 wärak, han håller på att värkora. I wa
em iett par daga mäss wärakundji wa.
jag var hemma ett par dagar medan vär-
kärningen var. Ku byras sörindji, nu
börjar värsadden. Nu gammalt förekom-
ingen hästrädd då man endast i undan-
tagsfall sädde någon häströg.
Uttryck för att jorden är lämplig att be-
arbeta: Jördi a rerar si nu, jorden
har rett sig nu = blivit lämplig att bear-
beta. Motsatsen: å fö säirt te sä, det
är för surt att sä. Jördi e reda, jorden
är redo = att besås. Jördi int red, jorden
är inte redo = att besås. Jördi e kletun, jor-
den är kletig, Del. Lötun e lös i fin, åkern
är lucker och fin. Lötun e kappun å kökun
jorden är full av klumpar och kokor. Skill-
naden mellan käpp och koka består däri, att

Övär-åka
v.

Landmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.
Frgl. 27

Ö. kamf
m.

51 en koka är sammanklän av gräsrotter,
medan däremot en käpp, klump kan be-
stå av sammanpackad, absolut ren jord.
Lötn i skarry, åker är hård, tillslampad.
Allt utsäde kallas med ett gemensamt namn
för säskvännå, sädeskov, osv. och Go. Men
om man talar om t.ex. utsädeshavre kallas
denna säsagårn, utsädeshavre.

På våren brukade man ofta arv i stä-
mum, karva på stjornarna efter den före-
gående sommar avskurna så den, utan att
först plöja åkern. Detta förparingsätt til-
lämpades särskilt om det var fråga om
en åker som man skulle låta lägga igen
sig, = bilda gräsvall av självdött gräs, plöj-
de man då åkern på våren, så förstörde
man ju det gryende ogräset, och gräsmat-
tan blev då glesare och sämre. Om man

59. däremot bara harvade den, så blev åkern
till nästa år ännu grönare och finare.
På sanka marker brukade man så så
tidigt, att tjälen fortfarande låg kvar i
marken, detta för att hästen hade lättare
för att gå då, och inte trampade ner så
mycket sädeskorn, att så på sätt kalla-
des te så å tjäläm, att så på tjälen.
Man sådde aldrig på öppen färra av den
anledningen, att det sädeskorn som fallit
ner mellan fårorna då hade kommit
för djupt ner och blivit kvävt. Den för-
beredande harvningen före sådden (minn slät-
arvun, med slät- eller pinnharven) kallades:
Arv-unnvär, harva under = (såden) Arv-
jo: arv-unnvä, harva under. Detta arbete
utfördes i två moment, först arv enndet-
ter, harva längsefter (fårorna). Man harva-

Arvte

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.

Frgl. 27

53 de först längs efter får att om man började
med smeddär, harva snett över fårorna, så
slitas fårorna upp och det bildades därav my-
cket "kokor" varigenom man fick en massa
onödigt arbete. Samma harv användes vid
harvning före och efter sädden, jinnsharvan,
sävda inte åkern var särskilt hård och full
av rotogräs, då använde man gåsharven.
Beteckning för att höra med harven från den
ena ånlan av åkern till den andra: åk änd-
millä, höra mellan ändarna. Att harva en
harvning med harven: arw ie smedd, har-
va en smedd. Uttryck för att man vid
harvning råkade lämna en lit skarvad
mellan två "vänder": spun a djort ienn
kassfläck, han har gjort en kassfläck-har-
lämnat en så stor fläck skarvad att en
kasse = barnkorg av näver = kunde på plats att

O. mellan
prep.

O. kass-
fläck

54 sta där, att man harvade så betydde att man skulle få tillökning i familjen. Go. Andra åter kallade den oharvade fläcken för dörflekk, dödfläck, och man sade då O. att ä spädd döran, det spädde någons död under året, Go.

Arbetet att knacka och kacha sönder större torvar och jordkocker utfördes vanligen av kvinnor eller håvmen ungdom, redskap se ovan. Uttryck för att åkern är väl harvad och beredd för sädden: ann e redd, den är redd, Och Ann e rärarn, den är redd, Go.

Läringsmärken när man skulle sä: Der lö-
vär bli så stort lösa mäis årur, då ska ann byra ält-ä ästn, när lövet blir så stort som musörön, då får man börja mana på hästen = för att skynda sig att på sädden avskutad. Go. och Och. Der ann a

Landsmålarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus
DAL.
Frgl. 27

O. reda v,
perf. part.

O. ältä
v.

plöjjar upå väri, då ar ann sku tågi
stjåppu samma dag, ånås a jordi wurrti
ytårkann, när man plöjde på vären,
 (oh det gjorde man i regel) så skulle man ta-
 ga till skåppan samma dag, annars har
jorden blivit wtorhad, go. Rätt vind för
sådden: sunnåwedrar, sunnåwäder, go.
Nordåwedra, nordawind, och låraw uttryc-
ket: så i kårungg å träjju, stjåra i stjort
årmum, så i nåls och tråja, skåra i skjort-
årmarna, och. Wåstånwedra, wåstånwind, för
då ar å tårka bra, för då har jorden
torkat bra, och. Sun a sku så wås å a
me wåksennda, man skulle så i ny.
 Man besådde åkern wåntigen på eftermidda-
 gen när solen torkat upp åkern en smula.
Der int ann a sitt gödum upå byårtjen
då ar ann sku ållt-å, när man intå brun-

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
 Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.
 Frgl. 27

O. åtta å

56 de se tjädern uppe i björken (för att det var
så stora löv på kvistarna att tjädern kunde
gömma sig) då skulle man mana på häs-
ten. De dem a ärt gubben upå bar kvisst
dä ar ä wurrti frusnärä, när man hörde
göken på bar kvisst, då blev det frostär.
Det var en gubbe i Go. som skulle få köpa litet
utsäde av en gumma i samma by. Han tog
säckien under armen och gick dit för att få li-
tet säd i den. Men just när gumman skul-
le börja fylla säckien så fick hon höra gö-
ken ropa, och det fastän kvisten var bar.
Gumman blev därav så förskräckt att hon
inte vågade sälja något utsäde åt gubben
då hon troligen kom att få användning
för sin säd själv.

Ellan bar eller hörde utsädet ut till iherru,
beroende på hur långt bort egendomen

O. gubben

Landsmålarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.

Frgl. 27

57 var belägen, var å när, så kunde man
fäll ta kuppern uppå ryddjen, var det på
nära håll man brade åkern, så kunde man
ju ta påsen (säcken) på ryggen. Säcken
ställdes vid ena änden på åkern, go.

Den som sådde kallades såhall, sänings- O. så-karl
man, antingen det var en kvinna eller en
man, för det förekom av gammalt i by-
arna osv. och go att kvinnorna verkstälde
sådden lika allmänt som att karlarna
gjorde det, detta av den anledningen att kar-
larna i många fall inte kunde så, de
hade inte den nödvändiga vanan inne.

De hade ju sitt hantverk att sköta och
vistades för övrigt mycket ute på resor, var
för kvinnorna till stor del togo hand om
skötseln av egendomen. När tevertshergshub-
barna voro här som fördrängar vid vår-

Landsmålarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.

Frgl. 27

58 sädden, då var det i allmänhet kvinnorna som förrättade själva sädden. Det förekom väl aldrig att en dräng fick förrätta det viktiga arbetet att kasta ut säden, nej den saken ville man helst sköta om själv, antingen husbonden eller husmor.

Man sådde alltid med högra handen. Lästjäv-
va. Skäpporna tillverkades i Bonäs, se beskrivning
över tillverkningen därifrån. Skäppans ram kal-
lades astjen, asken, Ast. och G. Botten: bättn,
botten. Från de båda klavarna gick en rem
så ann to i qum över, som man tog ö-
ver huvudet, kallades stjappremi, skapprem.
men, Ast. och G. Rem om livet förekom icke.
Man gick med skäppan till säcken där den
stod vid den ena änden på åkern och fyllde
skäppan, någon medhjälpare hade man in-
te i det paket. Utträdet av vad slag som

O. ask
O. rem f.

helst såddes så tyckt som man ansåg sig
 ha råd till. För 15 år sedan kom den för-
 sta såningsmaskinen till Go., till det ungi-
 får samtidigt.

Den rensa av åkern, som man besädde un-
 der det man gick ett slag över åkern (längs
 efter) kallades ett slag, ett slag. I a sätt-
ijvår ann iens gångg, jag har sätt över
 den en gång nu. Man satte icke upp någ-
ra stakar eller ritade någon linje när
man sådde, en åker var i regel inte bre-
 dare än att: ann sådd färdut ann minn
tre slag, man sådde över den med tre
 slag (längsefter). När man sätt de tre slagen
sådde man ett varu runt åkern efter renen,
man höll då skäppan snett under vänstra
armen, tag såd i högra handen samt såd-
de ut den genom att kasta såden framåt

O. slag nu;
 så över

60 och bakit, man slängde med armen som
när man gick, detta sämingsätt på slutet
kallades te så- ikring, att så omkring *O. så ikring*
När man sådde "slagen" vågade man ju
inte kasta säden så långt åt sidan, då
riskerade man ju att man kastade något
bort i diket, men när man "sådde om-
kring" var det ingen risk för den saken.
De fläckar, som av misstag lämnades o-
besädda kallades snärfläckar, nakna flä-
kar, *Go. i Arb. snädfläckar*, bara fläckar. *O. snärfläckar*
Beteckning för att man sått två gånger på
samma ställe: ann a dubbälsätt, han har
dubbälsätt. Beteckning för att så i vär-
säd i de bara fläckar som bildats på grund
av att isen legat kvar för länge: sä-etti, *O. sä efter*
sä efter, *Arb. och Go.*
Beteckning för att "mylla ner säden" arw-

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus
DAL.
Frgl. 27

6/ nir säri, harva ner säden, Go. arru-nid
sädi, harva ner säden, Öst. Man harva-
de ner säden med stötarruun, slätharven.
Ännu skulle arru tre sneddär, man skulle
harva tre sneddär. Gjusharven användes
icke vid nermyllandet av säden.

Först man började köpa gräsfrö brukade
man inte alls mylla ner detta, utan man
sädde först säden och myllade ner denna.
därefter sädde gräsfröet ovanpå och sedan
bara vältade man över det.

Uttryck för att sädden är avslutad: Nu ämnar
i sätt-frå väss, nu har vi sätt ifrån oss.

På de ställen där jorden i åkern var myc-
ket torr, där vältade man i regel omedel-
bart efter sedan man sätt åkern. ²⁾ Annars bru-
kade man avsluta sädden först, varefter
man vältad, vältade allihop samtidigt.

69. Ett annat sätt var att te veltt upå brodden
 3) välta på brodden, ^{su} gjorde man särskilt
 på de ställen där jorden var kraftig och
 säden visade tendenser att vilja lugga sig,
 lägga sig. På fikh-int bli leggd, det fikh
 inte bli liggisid. Men om man vältade när
 brodden var 5-6 tum lång, då ar å murrti
knir, då har det blivit knå på brodden,
 och detta gjorde att sträet blev styvare.
 Man sådde även ärter, grönärtar, gröna ärter,
 antingen blandade man i korn ärter och havre
 eller också sådde man ärter enbart. När
 man sådde dem tillsammans med havre fikh
 man finare korn åt korna. Ärtakorna
 visades icke. Uttryck om ärter och ärtsädd:
ärtti e bå ev å hev, användes i betydelse
 sen ärterna kunna ihland gå till bra så
 att det blir både mycket och fina ärter.

B. välta
v.

C. lugg
f.

C. knå
Gopshus

Landsmålarkivet Uppsala 8261
 Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg

DAL.
 Frgl. 27

C. ärtf

63. ibland kunna de slå fel fullständigt,
det förstnämnda fallet ev, bra, fina arter.
det sistnämnda: hev, dåliga arter.
Spirtär e reddär umm nēvā älld umm
rumpan, arterna äro räddare om näsan
än om rumpan, användes i betydelsen:
arterna äro inte rädda för att bli satta
eller sädde för tidigt på våren, även
om det skulle vara kallt om rumpan,
men de äro desto räddare för att bli
stående ute för länge på hösten, ty då
frysa de om näsan. Därför sädde man
också arterna tidigare än vårsäden och
potatisen, annars riskerade man att man
pick dem förstörda av frosten.
Rovar förekommo mycket sparsamt här
av gammalt, men käkötter förekommo
desto allmännare. Rätpremi settad dem upi

B.
art f.

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus
DAL.
Frgl. 27

64

gläntsläväm, käbratspräet satte man i
gläntslaven, en lave av trä, stående på två
 bockar vid en husvägg på sörsidan. Man
 luekrade upp jorden i gläntslaven, jämna-
 de till jorden fint, samt tog sedan en
 liten käpp eller dylikt som man pressa-
 de ner liggande på jorden, i de ränder
 som av käppen bildades i den lösa jor-
 den pickad dem ned präni, pickade man
 ner präna. Man hade käbratspräna liggan-
 de på t. ex. ett kaffepat, man tog några
 präna (3-4 st) i mynran mellan pekfingeret och
tummen, med långfingeret på samma hand
 gjorde man ett hål i den lösa mynkan,
 samtidigt som man drag upp fingeret
 släppte man ner präna. När man på
 så vis gjort hål och släppt ner präna över
 hela laven, då krattade man igen hålen

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
 Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.
 Frgl. 27

65 med handen. När plantorna uppnått lämplig storlek planterades de om på rötsäng gå, rötsängar. Rötplantur, kakatsplanter
Beteckning för "sätta potatis" setts på röni,
sätta potatis. Potatisen skulle sättas in-
nan man började med vårsådden. Man sat-
te potatis på en gammalt brukad åker, som
varit besädd flera år i följd. Åkern gödsla-
des på vanligt sätt, men ymvigt, jämfört
med vårsädesåkrarna. Gödseln spriddes
direkt på "stomarna", varefter man plöjde
ner gödseln, därefter harvades den med
slåtharven. Sedan gjorde man gångga,
gångar, d. v. s. åkern delades upp i "sängar"
mellan gångarna. Att göra gångarna
^{h. u.} littgick på två olika vis, de som inte ha-
de häst muckad gångga, skottade gångar
med spade, men de som hade häst plöjde

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.
Frgl. 27

Ogång
m.

ett varv med plögen för varje "gång," en föra åt vardera sidan, sedan hade man bara att rätta till jorden litet med spaden. Gångarna gjordes med ett mellanrum av något över en famn, lika breda som skäftet var långt på räpsan, man använde nämligen en vanlig handräpsa och mätte med. När hela åkern var indelad i "sängar" i åkerns längdriktning märkte man med räpsan ut var man skulle sätta potatisarna. Detta gick till på så sätt, att man lade räpsan tvärs över sängen och tryckte ner den i den lösa myllan. För att på jämt och lagomt avstånd mellan märkena såg man till att räpsans ^{hörn} brom intill märket efter räpsans skäft, avståndet mellan streckena blev alltså halva räpskamrens längd. När hela sängen var uppstreckad på detta sätt

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.
Frgl. 27

67

började själva sätningen. Man skulle då vara
 två personer som hjälptes åt. Den ene gick
 före och gjorde hål i jorden med en stör
 som var spetsig nertill så att den hade en
 konisk form, stören kallades pärönquitten,
 potatispicken. Man stötte ner den kraftigt
 i myllan, mitt på märket efter räpskap-
 tet; ^{hålen} märkena gjordes med cirka 6 tumms mellan-
 rum. Längden var så bred att man gjorde
 hålen i två omgångar, så långt man räck-
 te från den ena gången, därefter andra hålet
 från gången på andra sidan pärönsän-
 din, potatissängen. Då gick den andre ba-
 kom och satte potatisen i hålen så fort hå-
 len blev gjorda. Lettskallen, "sättaren" hade
 potatisen förvarad i en träbytta. Där en
 cäng var sätt strök man igen hålen genom
 att dra räpsan fram och tillbaka över sängen.

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
 Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.
 Frgl. 27

O. Sätt-
karl

68. Detta sätt att sätta potatis är det äldsta kända inom arten, och kallades te pikki-nid näröni, att sticka ner potatisen, Ocb. och Gop. Benämningarna lika utom ifråga om den vanliga skillnaden i "r"- och "d"-lyd.

ett nyare sätt (fastän även detta är förstås gammalt) att sätta potatis var te plöjj-nid dem, att plöja ner dem. Man gödslade då på samma vis på en flerårigt brukad åker (på "stomarna") varefter man plöjde ner gödseln och potatisen samtidigt. Man satte potatis i två påror, den tredje: töm-
iföri, tömpåran lämnades tom, kallades även myllspäri, myllpåran, det var i den påran man drog myllån, kuparen.

När man satte potatisen efter det förstnämnda systemet blev det ju ingen plats mellan blaster till att dra kuparen, varför man då myll-

B. pikka
ned

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus

DAL.

Frgl. 27

69. dåd minn tvärgravan, kuzade med tvär-
gravan.

Sättsväröni, sättpotatisen skars sönder mycket
förr i tiden, allthör mycket. Men det banas
de som även förstodo att det inte var bra
att skära sönder potatisen för mycket, des-
sa corterade vid upptagningen på hösten
potatisen i tre olika storleksarter, störvär-
röni, småväröni, å sättsväröni, störpotatis
småpotatis och sättpotatis, = dessa utgjordes
av en mellansort, men voro efter nutida
förhållanden öfradigt små som sättpotatis.
Att skära sönder potatisen som skulle
sättas: stjära väröni, skära potatis.

O. Skära v.

Tillägg till:

Landsmålsarkivets prägelista:

Åkerens beredning.

Upptecknat av Rombo Filip Eriksson Bonås Mora.

Gäller förhållandena i Öberg, Mora socken.

Midsommarrågen.

Ett egendomligt förfarande vid vårsådden var det, att man på samma åker samtidigt sådde både vårsäd och höstråg. Detta förfarande har enligt de äldstas uttåg varit rätt så allmänt här förr. Åkern gödslades och bearbejdes på vanligt sätt, varefter man sådde det ena sädeslaget, vanligen havre, men den såddes givetvis tunnare än vanligt, då man måste beräkna att även rågen som såddes omedelbart efteråt, också skulle ha växtplats. En del personer försökte blanda ihop havren och rågen i skäppan och så båda sorterna samti-

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Eriksson. 1935. MORA Öberg Gopshus

DAL.

Frgl. 27

71.
✶ digt på så sätt, men detta visade sig vara mindre praktiskt, då rågen var för tung att blandas med den lättare havren, när man tagit några nävar säd hade rågen satt sig på botten av skäppan och man fick vid sådden bara havre i handen. Då var det säkrare te på isen särst i-sed, att så en sort i sänder, även om det tog litet längre tid. Såden nyllades ner och årens vältades på vanligt vis.

Man skördade havren i vanlig tid när den ansågs mogen. Då hade även rågen hunnit växa upp cirka en fot lång, och den fick nu följa med samtidigt med havren, den gröna rågen räknades som ett värdefullt tillskott till havrekämen, som ju var ganska vit och föga aptitlig för kreaturen, men den gröna rågen satte liksom brydda på havre-

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson. 1935. MORA Oxberg Gopshus
DAL.
Frgl. 27

halmen, och korva äto den nu med bättre smak än annars vore fallet. Man fick alltså räkna med att man nu hade skördat rågen första gången i form av foder. Senare på hösten, då hade rågen återigen börjat växa, kallades rüganggröden, rågan-groden, och då man ansåg den vara för lång att ligga under snö, så tog man den och mejade av den för andra gången, men man måste denna andra gång se till att man tog rågrönsfodret i tid, innan också add inna kumä upi stjökön, innan axet hade hunnit komma upp till andra leden i sträct, alltså medan rågen ännu var i strålbildningen. Började någon liten del av axet bli synlig, då kunde man inte slå av den, för då fick man inget råg näst-pötjande sommar. Blev det för mycket grönt

X råg att stilla upp i färskt tillstånd, så slog man av den och kärjade den på platsen liksom hö, då kunde man förvara den tills på vintern liksom vanligt grönfoder. Alltså var den kombinerade havre-rågakern på hösten avskuren och slät. Men på våren kom rågen upp igen, lagom tjöckt, och till midsommar fick man skörda rågen för tredje gången, nu i form av säd.

Det praktiska med denna rågodling var utom för fodrets del, även det, att man slipper undan med mindre arbete. Man fick både grönfoder, havre och råg efter en sädd.

Till utsäde användes den vanliga Wäsa-rujin, vasarågen, kallades missmäsrujin, midsommarrågen, därför att man fick skörda den till eller omkring midsommar.

Tillägg till:Åkerens beredning.

Upprättnat av Rombo Filip Eriksson Bonäs, Mora
Gällande förhållandena i Öberg och Gopshus, Mora.

1) Lenni, brytstäng, sb. Obestämd form: lunn, O. lunn f
 ie lunn, en brytstäng. Pluralform: lunnar, bryt-
 stänger.

2) Kännetecknande för åker är (i motsats till
skakklär) att de sitta past vid hjul och slu.

3. En åker kallades "löt" antingen den var om-
 given av diken på alla sidor, på någon sida
 eller saknade diken.

4. "Man hade inte ens gödsel till väräden", det-
 ta förhållande var inget ovanligt sådant av
 gammalt. Då hade man inget annat att gö-
 ra än att på ända, men å veckrad däret,
 men det väste därefter. På de torrare jordar-
 na kunde man inte så mer än kögst två år

8 utan gödsel, man ansåg att jorden hade lättare för att torka ut om den var ogödslad än om den var gödslad, och detta var nog på sätt och vis sant, de tyngre jordarna däremot var man inte så noga med gödselu, men man försökte givetvis att gödsla bitarna välvis, det äkerstycke som skulle få "lägga igen" sig och bli gräsvall, där ville man förstås gödsla litet, od sät i länngä då, höet sät i länngä då = väte i flera år.

5) jördi e rēda, och jördi e-nt rēd, den egendomliga värdningen luras på hur man säger satsen med ordet. Ex: Vi äddum sku så, men jördi e-nt rēda, vi skulle så, men jorden är inte redo, = den är för "sur" ännu. = när det inte kommer något ord efter "rēda" då säger man "rēda", men när ordet "redo" åtföljes av ett ord, t. ex. en, ännu, då

§ heter ordet: röd. Ex: Vi äddum sku så, men
jördi e-nt röd en, vi skulle så men jör-
den är inte redo äv.

76.

Landsmålsarkivet Uppsala 8261
Rombo F. Erikson, 1935. MORA Oxberg Gopshus
DAL.
Frgl. 27